

III.

Magyar és egyetemes
irodalom

e.

Folyóiratok.

35. sz.

1089

DALOMTÖRTÉNETI

KÖZLEMÉNYEK

SZILÁDY ÁRON

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTI

CSÁSZÁR ELEMÉR

*

HUSZONNYOLCZADIK ÉVFOLYAM

ELSŐ FÜZET

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1918

TARTALOM.

Tanulmányok, értekezések :		Oldal
<i>Tolnai Vilmos</i> : Katona József és Fessler	1	1
<i>Perényi József</i> : Aranka György magyar nyelv-művelő társasága (I. közl.)	14	14
Adattár :		
Adalékok báró Jósika Miklós életrajzához. Közli : <i>Décsi Lajos</i>	60	60
A sárospataki könyvtár XVII. századi verseskönyv-töredéke. <i>Harsányi Istvántól</i>	72	72
Kazinczy Ferencz iskolai inspektorságához. Közli : <i>Gragger Róbert</i>	87	87
Csepreghy Ferencz leveles könyvéből. Közli : <i>Dr. Perényi József</i>	90	90
Gróf Teleki József ismeretlen versei a sárospataki könyvtárban. Közli : <i>Gulyás József</i>	98	98
Irodalomtörténeti levelek a gróf Teleki-család gyömrői levéltárából. Közli : <i>Iványi Béla</i>	9	9
Könyvismertetés :		
Babits Mihály : Irodalmi problémák. <i>Király Györgytől</i>	118	118
Fest Sándor : Angol irodalmi hatások hazánkban <i>Széchenyi István</i> fellépéséig. <i>Elek Oszkártól</i>	12	12
Földessy Gyula : Arany János az ember és a költő. <i>Császár Ernőtől</i>	12	12
Könyvészet :		
Új könyvek és füzetek	125	125
Irodalomtörténeti repertorium. <i>Hellebrant Árpádtól</i>	126	126

Az Irodalomtörténeti Közlemények a Magyar Tud. Akadémia Irodalomtörténeti Bizottságának megbízásából és kiadásában jelenik ugyan meg, de tartalmáért egyedül a szerkesztő felelős.

Az Irodalomtörténeti Közlemények megjelenik évenként négyszer (január, márczius, június és október hónapokban) 8—8 íves füzetekben. Előfizetési díj egy évre 10 K., egy-egy füzet ára 3 K.

Szerkesztő iakása : Budapest, I., Pauler-u. 4.

Eresztési engedély
KÖNYVTÁR
8859
Csoport: 438
m. mod.

IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK

SZILÁDY ÁRON

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTI

CSÁSZÁR ELEMÉR

*

HUSZONNYOLCZADIK ÉVFOLYAM

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADASA

1918

ÁLLAMI
KÖNYVTÁR

567
Könyvtár

1918. évi nyári felvételi vizsgák

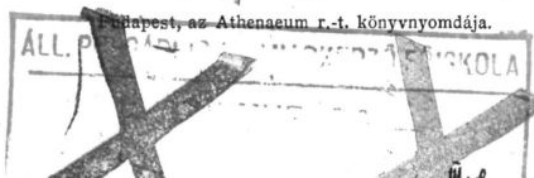
1918. évi nyári felvételi vizsgák

1918. évi nyári felvételi vizsgák

1918. évi nyári felvételi vizsgák

1918. évi nyári felvételi vizsgák

1918. évi nyári felvételi vizsgák

TARTALOM.

TANULMÁNYOK, ÉRTEKEZÉSEK.

	Lap
<i>Ember Nándor</i> : A magyar oktató mese története 1786-tól 1807-ig. ...	272, 379
<i>Dr. György Lajos</i> : Jovinianus. ...	159
<i>Király György</i> : Világbíró Sándor mondája régi irodalmunkban. ...	129, 241
<i>Komlós Aladár</i> : Dömötör János. ...	254, 353
<i>Perényi József</i> : Aranka György magyar nyelvművelő társasága. ...	14, 143
<i>Tolnai Vilmos</i> : Katona József és Fessler. ...	1

ADATTÁR.

Adalékok a nyelvművelő társaságok történetéhez. <i>Simai Ödön</i>	397
Adalékok báró Jósika Miklós életrajzához. Közli: <i>Décsi Lajos</i>	60
Csepreghy Ferencz leveles könyvéből. Közli: <i>Dr. Perényi József</i>	90
Dobsa Lajos levele Báthory Románcsik Mihályhoz, a »Szinészeti Közlöny« szerkesztőjéhez. Közli: <i>Perényi József</i>	430
Döbrentei-Gábor levele Horváth Cyrillhez. Közli: <i>Perényi József</i>	426
Faludi Ferencz egy ismeretlen levele. Közli: <i>Flehner Margit</i>	346
A »God save the King« magyar fordítása 1797-ből. Közli: <i>Rózsa Dezső</i>	420
Irodalomtörténeti levelek a gróf Teleki-család gyömrői levéltárából. Közli: <i>Iványi Béla</i>	95, 200
Jegyzetek Petrovay Miklós énekes könyvéhez. <i>Harsányi Istvántól</i>	223
Kazinczy Ferencz iskolai inspektorságához. <i>Gragger Róberttől</i>	87
Kazinczy Ferencz ismeretlen levele. Közli: <i>Dr. Molnár Gábor</i>	421
B. Kemény Zsigmondnak Danielik János püspökhöz írt levelei. Közli: <i>Papp Ferencz</i>	295
Báró Kemény Zsigmond és Kovács Lajos levele báró Wesselényi Miklósnak. Közli: <i>Décsi Lajos</i>	198
Két minorita iskolai dráma. Közli: <i>Szabó J. Dániel</i>	323, 403
Kovács Ferencz irodalmi hagyatéke. <i>Császár Elemértől</i>	208, 299, 423
E. Kovács Gyula levele Tóth Edéhez. Közli: <i>Perényi József</i>	429
Költőink elfelejtett versei. <i>Tolnai Vilmostól</i>	321
Kurucz kori énekek. Közli: <i>Dr. Dékányi Kálmán</i>	390
Marocsai János colligatuma. <i>Décsi Lajostól</i>	190
Poli István Jovinianusa. <i>Dr. György Lajostól</i>	181
A sárospataki könyvtár XVII. századi verseskönyv-töredéke. <i>Harsányi Istvántól</i>	72

	Lap
Szigeti József levelei E. Kovács Gyulához. Közli: <i>Dr. Perényi József</i>	343
Gróf Teleki József ismeretlen versei a sárospataki könyvtárban. Közli: <i>Gulyás József</i>	93
XVII. és XVIII. századi verses találós mesék a sárospataki könyvtárból. Közli: <i>Harsányi István</i>	315
Tompa Mihály első megjelent versei. <i>Ferenczi Zollántól</i>	225
Tóth Ede levele Osváth Dánielhez. Közli: <i>Perényi József</i>	427

KÖNYVISMERTETÉSEK.*

Babits Mihály: Irodalmi problémák. <i>Király Györgytől</i>	118
Beöthy Zsolt: A magyar irodalom kis tükre. <i>Király Györgytől</i>	347
Détsy Erzsébet: Baksay Sándor mint elbeszélő. <i>Király Györgytől</i>	229
*Divald Kornél: A Magyar Tudományos Akadémia palotája és gyűjteményei. 125	
Fest Sándor: Angol irodalmi hatások hazánkban Széchenyi István fellépéséig. <i>Elek Oszkártól</i>	121
Földessy Gyula: Arany János, az ember és a költő. <i>Császár Ernő</i>	123
*Gorzó Gellért: Tompa. ...	125
*Gömöri Jenő: A nagy háború katonanótái. ...	349
Haitsch Ilona: Drámaelméleti polemiák története Bajzától Gyulaig. <i>Zolnai Bélától</i>	235
*Heinrich Gusztáv: A Don Juan-monda. ...	237
*Klein, Stefan J.: Ungarn. <i>gr.</i> -től. ...	238
László Zsigmond: A kurucz balladák. <i>Wagner Józseftől</i>	229
*Lux, Joseph August: Ungarn. <i>gr.</i> ...	238
Magyar irodalomtörténeti tárgyú doktori értekezések 1917-ben. <i>Király Györgytől, Wagner Józseftől, Gálos Rezsőtől és Zolnai Bélától</i>	228
Dr. Márki Sándor: Horváth Mihály. <i>Gálos Rezsőtől</i>	433
Mauks Kornélia: Képek Mikszáth Kálmán életéből. <i>Dr. Várdai Bélától</i>	226
Borzovai Nagy Ottó: Zsupra aggnő. <i>Tolnai Vilmostól</i>	432
Dr. Nógrády László: A mese. <i>Király Györgytől</i>	435
Schwarz Hajnalka: Abonyi Lajos élete és irodalmi munkássága. <i>Király Györgytől</i>	228
Várad Antal: Elmult időkben. <i>Gálos Rezsőtől</i>	227
Volenszky Béla: Csiky Gergely társadalmi drámái. <i>Gálos Rezsőtől</i>	234

VEGYESEK.

Irodalomtörténeti repertorium. <i>Hellebrant Árpádtól</i>	126, 239, 350, 438
Megjegyzés. <i>Gulyás Józseftől</i>	225
Megjegyzés. ...	440
Új könyvek és füzetek. ...	125, 237, 349, 437

* A *-gal jelölt művek az *Új könyvek és füzetek* cz. rovatban vannak — röviden — ismertetve.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

Lap	Lap
Abonyi Lajos 228	Ballada ... .. 261, 265 sk.
Ádám Mihály grammatikája 57	Ballagi Aladár 278, 279; — Mór 267
Aesopus ... .. 272 sk, 380 sk.	Bánffy György gr. 16, 25, 34, 35,
Akadémia, Magy. Tud. 125	95, 398
Alfonsi, Petrus, <i>Disciplina Clericalis</i> 141, 245	Bánfihunyadi Benedek 191, 193
Állatmese ... .. 272 sk, 379 sk.	Bárány Boldizsár, <i>Rosta</i> 13
Amade László, <i>A házasság által elvesztett szabadság</i> stb. 393	Baráth Ferencz 256, 259 sk, 260, 354,
Anakreon 380	359, 362; — <i>Dömötör J.</i> 254, 255
Andrád Sámuel 283	Barbarics Róbert 277, 278
Andrássy Gyula gr. 295, 297	Barcsay Ábrahám 98
Angyal Dávid 255, 266	Báróti Sándor 116, 422
Antoninus 168, 172	Báthory-Romancsik Mihály 430
Ányos Pál 212, 273, 401; — <i>A tilkos Polixena</i> 219	Batizi András 135
Aranka György 14 sk, 93, 94,	Batsányi János 422
143 sk, 379 sk, 423	Batthyány Ignác gr. 15
Arany János 123, 124, 238, 259 sk,	Bél Mátyás 56, 57
369, 375; — <i>Két sirverse</i> 322	Bellovacensis, Vincentius 133, 136,
Ariosto, <i>Orlando Furioso</i> 27	138, 140
Arnaud, D', <i>Érzsény mesék</i> 27	Benkő József 59, 95, 96, 107; —
Arnold, M. 360	<i>Transsilvania</i> 95
<i>Árván maradt Magy. Sion leánya</i> 80 sk.	Beöthy Zsolt 208, 210, 257, 347,
Aszalai János, Lessing meséinek ford. ... .. 288 sk.	348, 362
Attila-legenda 134	Beregszászi Pál 23, 49
Babits Mihály 256, 372	Berzeviczy Gergely 121; — György 150
Baksay Sándor 229, 255, 256, 354,	Bessenyei György 212
359, 365, 373, 374; — <i>Pusztai találkozás</i> 256	Bethlen Elek gr. 20; — Imre gr.
Balassa Bálint 37	39; — <i>A szép Abellina</i> 145,
Balázs Sándor 362	146; — <i>A postalzug</i> 146, 147;
	— Miklós gr. 23
	Bidermann, Jakob 172
	<i>Bod-kódex</i> ... .. 137 sk.
	Bod Péter 37
	Bodó János, Szentmártoni 224
	Boileau, <i>Pulpitus</i> ... .. 209, 214 sk.

	Lap		Lap
Bolyai Farkas	152	Dorat meséi ... 276, 282, 291 sk,	384
Bornemisza Péter	243	Döbrentei Gábor 15, 28, 48, 114,	
Bouterweck, <i>Aesthetica</i>	422	123, 200, 205, 208, 421, 422	
Burns	360		426, 427
Bús Vitéz	263	Dömötör János	254 sk, 354 sk.
Campe, J. H., <i>Sittenbüchlein</i>	211	Dugonics András	19
Cellarius szótára	55	Édes Gergely	25
Cervantes, <i>Don Quijote</i>	19	<i>Egy embernek keserves panasza</i>	
Corneille	123		390, 393 sk.
Cornides Dániel	95, 103, 104	Engel Keresztély	95, 101 sk.
Curtius Rufus 131 sk, 241, 242, 248 sk.		Eötvös József b. 228; — Károly	
Császár Elemér	273, 275	Lajos 366, 367, 368; — Mihály	
Csengery Antal	296	b.	198
Csepreghy Ferencz 90 sk; —		Ercsey professor	110
Ferenczné 92; — János	91	Erdélyi Pál 73 sk, 80; — <i>Kurucz</i>	
Cserey Farkas 38, 147, 149; —		<i>költészel</i>	390
József 23, 30; — Miklós 199, 201		<i>Érsekújvári kódex</i>	142
Csiky Gergely	234, 235	Eusebius	244
Csipkés György, Komáromi, gram-		Fábián Gábor	267
matikája	56, 57	Faludi Ferencz	303, 346
Csizi István	35	Farkas, <i>Ung. Grammatik</i>	57
Csokonai Vitéz Mihály 48 sk, 123,		Fazekas Miklós, Bogáti, <i>Nagy</i>	
124, 210, 389; — <i>Dorottya</i> 215;		<i>Sándor</i> 130; — <i>Három jeles</i>	
— <i>Állatok beszélgetése</i> 383, 384;		<i>főhadnagyoknak</i>	242.
— <i>A reményhez</i>	423	Fáy András meséi	387 sk.
Czegei névtelen, <i>Effectus Amoris</i>	243	Fejér György	108
Czinke Ferencz	110, 111, 402	Fejérvári Sámuel grammatikája 57, 58	
Cziráky Antal gr.	400, 401	Fekete János gr. 24, 25, 27, 46, 148	
Dalmady Győző	255, 263	<i>Felsőmagyarországi Minerva</i>	205
Danielik János	295 sk.	Ferenczi Zoltán	223, 225
Darey	360	Fessler, <i>Gesch. der Ung.</i>	1 sk.
<i>Dávidné 'Sollári</i>	321	<i>Flóra</i>	44, 45
Dayka Gábor	422	<i>Florenz és Lion</i>	179
Deák Ferencz 295 sk; — János,		Florian	276, 280
szótára	55	Forró Pál, Curtius-ford. 132, 134,	
Decsi Sámuel	50, 95, 99 sk.		137, 140, 248 sk.
Deimling, <i>Gray Johanna</i>	36	Fóti József Lajos	130, 134
Desbillon	380, 381	Földi János 23, 28, 40, 50, 51,	
Dessewffy János gr. 25; — József		302; — grammatikája	40
gr.	115, 122, 204, 205	Freiligrath	360
Dézsi Lajos	242	Fülöp István, Öri	20
Dobsa Lajos 430 431; — <i>Divat-</i>		Garay János	322
<i>házasság</i>	431	Gellert meséi 272 sk, 300, 301, 380, 381	
Domonkos-legenda	138		

	Lap		Lap
Gessner Salamonné	104	Imbert	388
<i>Gesta Romanorum</i> 137, 141, 165, 172, 252, 283		iskolai dráma	323 sk.
Gleim meséi	272, 278, 279, 292	Jakab Elek	15, 28, 397, 398
<i>God save the King</i>	420	Joannes Monachus	249
Goethe 265, 288, 289, 360 sk; — <i>Clavigo</i> 36; — <i>Orestes és</i> <i>Hermione</i>	36	Jókai Mór	228, 238, 296, 298, 362
Görög Demeter	50	<i>Joseph romlása</i>	73 sk.
Grécourt	293, 384	Jósika Imre b. 61 sk; — Miklós b. id. 60 sk; — Miklós b. (regény- író)	61 sk, 198, 199
Greguss Ágost, <i>A balladáról</i> 265 sk.		<i>Jovinianus császár</i>	159 sk.
Grün, Anastasius	360	Justinus	131 sk, 241, 242, 253
Guadagnoli, Pietro	285	Kállai Erzsébet	68 sk.
Guzmics Izidor	208	Kármán József 50, 401; — me- séi	291 sk, 389
Gvadányi József gr.	35, 50	Katona István 1 sk; — István, Geleji, <i>Magy. Grammatikácska</i> 56, 57; — József, <i>Bánk-bán</i> 1 sk; — Lajos	138, 139, 252
Gyarmathy Sámuel 20, 23, 39 sk, 53, 56, 58		katona-nóták, háborús	349
Gyöngyösi István	37, 116, 123	Kazinczy András 204; Ferencz 32, 33, 87 sk, 95, 104 sk, 122, 123, 200 sk, 210, 275, 285, 290, 291, 348, 401, 421 sk; — <i>Erdélyi</i> <i>Levelek</i> 106, 109 sk, 200 sk; — <i>Orthologus és Neologus</i> 111; — <i>Bárótzsi életrajza</i> 422; — Sallustius-ford. 114 sk, 201, 203; — Cicero-ford. 201, 203; — Herder-ford. 288, 289; — József 204	
György Aladár	366	Kéký Lajos	225, 229
Győry Vilmos 263; — <i>Nótás</i> <i>Kata</i>	91	Kemény Gábor b. 362; — János b. 298; — Zsigmond b. 198, 199, 238, 295 sk, 365	
Gyulai Pál 90, 255, 280 sk, 361 sk, 375		<i>Képes Néplap és Politikai Híradó</i> 363	
Hagedorn meséi 272, 275, 286, 299, 301, 386, 387		Kertsó Czirjék iskolai drámája 323 sk.	
Haller János, <i>Sándor hist.</i> 130, 133, 141		<i>Keserves Tudomány</i>	390 sk.
Harsányi István 390; — Sámuel 27		Kézai Simon krónikája	5 sk.
Hatvani István, <i>Meséi</i>	379 sk.	Kis János 43 sk, 147, 402, 422; — meséi 385 sk; — Sámuel, Zabolai	421
Heine, <i>Abschied</i>	261	Kisfaludy Károly 13, 228; — Sán- dor	227, 273
Heltai Gáspár, <i>Nagy Sándor</i> 130, 133, 134, 141, 243 sk.		Kleist	380
Herder paramythionjai 272, 278, 288, 289		Komócsy József	255, 264
Herrand v. Wildonie	109		
Herrera, Rodrigo de	167		
Homeros	139, 140, 380		
Horvát István	95, 202, 206, 207		
Horváth Ádám, P. 210; — Cyrill, <i>Tirus</i> 426, 427; — János 401; — Mihály	433 sk.		
Igaz Sámuel	202, 204, 207		
Illei János	52		
Ilosvai Selymes Péter, <i>Historia</i> <i>Alexandri Magni</i>	130, 241, 242		

	Lap		Lap
Kónyi János meséi	273 sk, 287	Medgyesi Pál	75
<i>Korunk</i>	362	Mérimée, Prosper	228
Kosovics József	422	mese	435, 436
Kossa Mátyás, Várfalvi	249	Metastasio	29
Kovachich Márton	23	Micz bán-monda	3 sk.
Kovács Bernardin 323; — Ferencz		<i>Mihály deák kódexe</i>	73 sk.
208 sk, 275, 276, 299 sk, 423		Miklósi Ambrus iskolai drámája	330, 403
sk; — Gyula, E. 90, 92, 343 sk,		<i>Mikor Sennacherib</i>	73 sk.
429, 430; — János 72; — Lajos		Mikszáth Kálmán	226, 227
198 sk; — Pál	210	Milton, <i>Elveszett paradicsom</i>	304
Kovácsnai Sándor	19, 29	Moldvai Mihály, <i>Bodogh ember</i>	
Kölcsey Ferencz	123, 236, 387	192, 196; — <i>Allapotomal je-</i>	
Köteles Sámuel	27, 150	<i>ientem</i>	192, 196
Kreuzl János	432, 433	Molnár Aladár 354; — Albert,	
kurucz balladák	229 sk.	Szenczi, szótára 55; — nyelv-	
Kuun Géza gr.	28	tana 56, 57; — zsolotáriai 273;	
La Fontaine 272, 273, 276 sk,		— Borbála 35, 39, 50; —	
380, 384 sk.		György	431
La Motte	272, 279	Nagy Ferencz meséi 288, 383; —	
Langbein	172	Ignác 227; — Miklós 363, 373,	
Laskai Osvát	137	374; — Ottó, Borzovai	437
Látzai József	274, 275	Németh Antal, meséi	274
Lázár János gr. <i>Kedvetlen tavasz</i>	25	Nógrádi László	435
Le Noble	380	Nyelvművelő Társaság, Erdélyi	
Leo, <i>Historia Alexandri</i> 133, 244, 251		Magyar ... 14 sk, 143 sk, 397 sk.	
Lermontoff	360	Oktató mese	272 sk, 379 sk.
Lessing meséi 272, 278, 288 sk, 386 sk.		Orczy Lőrincz h. 212; — <i>Kölle-</i>	
Lévay József	360	<i>ményes Holmi</i>	98
Lichtwer meséi 272, 287, 288,		Orosius	131, 133, 247
292, 380, 381		Ossian	123
Lipsiai Pál	173, 174	Osváth Dániel	427 sk.
<i>Lobkowitz-kódex</i>	137 sk.	Ovidius	214
Longfellow	171, 172, 360 sk.	Őri Füle p Gábor	105, 106
Lónyay Menyhért	362	Pajor Gáspár	50
Lukianos	243, 380	Palatitz György	223, 224
Madách Imre	238	Pannonius, Janus	56
<i>Magyar Hírmondó</i>	397 sk.	Pápai István	38
<i>Magyar Kurír</i>	397 sk.	Páriz Ferencz, Pápai, szótára	55
<i>Magyar Merkur</i>	397, 399	Pechata János	382
Magyar Társaság, Pesti 399 sk;		Perényi József	397 sk.
Soproni —	36, 402, 403, 423	Petőfi Sándor 120, 227, 228, 238,	
Márki Sándor	438 sk.	348, 365, 376	
Marocsai János colligatuma ...	190 sk.		
Matthew, Arnold	118, 120		

	Lap
Petrovay Miklós énekeskönyve	223, 224
Pézteli József	37, 210, 379, 383;
— meséi	277 sk.
Pfeffel	280, 385, 388
Phaedrus	214, 272 sk, 299
Philostratus	219
Plutarchos	243, 244, 250
Póli István, <i>Jovenianus</i>	173 sk, 181 sk.
Pope, A.	301, 401
Pray György	1, 2, 9
Prónay Sándor b.	102, 103
Pseudocallisthenes	132, 133, 137, 251
Pyber Benedek	48
Ráday Gedeon gr.	34, 123, 285, 286
Ráth Mátyás	55, 95
Révai Miklós	15, 23, 51, 95 sk, 303, 389; — <i>Magy. Költeményes</i> <i>Gyűjt.</i>
	97, 98
Richter	380
Rockenstein Mihály	322
Rosenplut, Hans	170
Rubinyi Mózes	28, 397
Rutz hangtípustana	229 sk.
Sachs, Hans	167
Salamon-legenda	161 sk.
Sándor István	121; — Miklós
	174
Sándor-monda	129 sk, 241 sk.
Schedius Lajos	23, 25, 45, 51
Schiller, <i>Orleansi szűz</i>	24
Schmidt, Rudolf	172
<i>Secreta secretorum</i>	136, 142, 252
Seelmann Károly	147, 148
Shakespeare	122, 123, 212
Sidney Ph.	122
<i>Siebenbürgische Quartalschrift</i>	399
Sievers nyelvmelódia-élmélete	229 sk.
Sik Sándor, <i>Jovenianus</i>	179, 180
Stricker	168 sk.
<i>Supra agnō</i>	432, 433
Szabados János	256, 264
Szabó András	36; — Dávid, Baróti
	48, 116; — Károly
	174, 242, 243, 247; — <i>Költészettan</i>
	260, 261
Szatkári Ötves János	390

	Lap
Szász Béla	255, 264, 361; —
Károly	255, 266, 322, 360; —
Károlyné, Szász Polyxena	322
Széchenyi Ferencz gr.	95, 103, 104; — István gr.
	238
Székely Márton	36 sk, 46, 47, 149; — Mihály
	26
<i>Székelyudvarhelyi kódex</i>	139 sk.; 244, 252
<i>Szencsey-kódex</i>	80 sk.
Szent Ágoston, <i>Civitas Dei</i>	139, 252
Szent Ambrus	140, 141
Szerdahelyi György	121, 212
Szigeti József	343 sk; — <i>Vén</i> <i>bakancsos, Falusiak</i>
	428
Szigligeti Ede, <i>Csikós</i>	428
Szikszai Fabricius Balázs szótára	191
Szilády Áron	192, 224, 242
Szilágyi Péter grammatikája	57;
— Sámuel	19, 25, 113; — Sán-
dor	260, 264, 322
szombatosok	23
Szűts István meséi	286, 287

Takáts József, Péteri	25, 147; —
<i>A hazai utazásról</i>	148; — Sán-
dor	277 sk.
találós mesék	315 sk.
Taxonyi János	252
Telegdi János	56
Teleki Ádám gr.	423; — Domon-
kos gr.	22, 25, 40, 389; —
József gr.	93 sk, 152, 201; —
<i>Alyafüvi Barátságának Oszlopa</i>	98; — László, id. gr.
	93, 95, 96; — László, ifj. gr.
	106 sk, 200 sk; — Mihály
	107; —
Mihály gr.	26 sk, 422; —
Sámuel gr.	201
Temesvári Pelbárt	133 sk.
Thaisz András	95, 111 sk, 202, 207, 208
Thaly Kálmán	80 sk, 230 sk; —
<i>Vilézi énekek</i>	390
Theodoricus, <i>Libri VIII. de S.</i> <i>Elisabeth</i>	9
Thewrewk József, P.	203, 204

	Lap		Lap
Thomas 360; — M.	212	Vay Miklós b.	121
Thomson, <i>Rule Britannia</i>	421	Velledits Lajos	400, 402
Thúróczi krónikája	6, 7	Vergilius	214
Toldy Ferencz 14, 15, 28, 241 sk, 364, 385, 433; — István 234,	235	Verseghy Ferencz 34, 110, 302, 303, 389; — meséi	383 sk.
Tolnay Lajos 255, 256, 262, 264,	356	Vértesy Jenő	1, 2
Tompa Mihály 238, 323, 355, 356; — <i>Postadal</i> 225; — <i>Nép-</i> <i>dalok</i>	225	világirodalom	119
Tóth Ede 427 sk; — <i>Kintornás</i> <i>család</i> 429, 430; — Kálmán ...	267	Vitéz Imre 36; — drámafördi- tásai	36
Tóthfalusi Kis Miklós grammati- kája	57	Voltaire, <i>Lisbonai veszedelem</i> 25; — <i>Brutus</i>	216
Török Lajos gr. 87, 88; — Pál	264, 268	Voragine, Jacobus a	135
trójai monda	129, 130	Vörösmarty Mihály 118, 119, 124, 235, 321, 322; — <i>Vérnász</i> 426, 427	
Tsetsi János grammatikája 36, 54,	57	W éber Simon Péter	95, 105, 106
<i>Urania</i>	52	Wesselényi Ferencz b. 198; — Miklós b. ifj. 198 sk; — Mik- lós b. id.	422
V achott Sándor	321, 322	Wieland 201; — <i>Araspes u.</i> <i>Panthea</i> 217, 218; — <i>Lady Jo-</i> <i>hanna Gray</i>	218
Váczy János	87	Z achariä	286, 304, 386
Valerius Julius 132, 133, 136, 138, 252; — Maximus	136, 137	Zeyk Dániel	150 sk.
Vályi András	400, 401	Zilahy Károly	264, 267, 268
Vályi Nagy Ferencz	27	Zonaras, J.	134, 140, 249, 250
Vandrák András	354, 355	Zrinyi Miklós gr.	116, 150, 204
Vass József	14, 15, 28		

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM	
Magyar Irodalomtörténeti Intézetnek K. nyrtára	
Lelt. napló: VI. 6	Lsz.: 50
----- csoport: -----	----- szám.

KATONA JÓZSEF ÉS FESSLER.

(Forrástanulmány.)

Néhai VÉRTESY JENŐ utolsó szép könyvében, *A magyar romantikus drámában* (1913, 89. l.), KATONA JÓZSEF forrásairól és történelmi tanulmányairól szólván, ezeket mondja: »Fesslerben találta [Katona] Pontio di Crucénak, a templariusok nagymesterének levelét. Ennek köszönhetjük az utolsó felvonás pompás, igazi középkori zamatú levelét«. Minthogy a levél eredeti szövege érdekelt, utána néztem FESSLERben, de nagy meglepetésemre ilyesféle levélről, Gertrudis királynéhoz intézett figyelmeztetésről, egy árva szót sem találtam benne. A királyné megöletésének évében, 1213-ban, a nagymester neve elő sem kerül, csak jóval később 1217-ben, II. Endre kereszties hadjárata kapcsán: »Vor seiner Abreise hatte er . . . zum Reichsverweser . . . in Croatien und Dalmatien, den Bruder Pontius de Cruce, Meister der Tempelritter durch Ungarn und Slawonien, bestimmt«. (Fessler II. 426.) FESSLER hivatkozása PRAYra sem visz a levél nyomára; itt is csak ugyanarról a megbízásról van szó: ». . . administrationem Hungariae, Dalmatiae autem Pontio de Cruce, Magistro militiae Templi per Hungariam, commisit«, jegyzetben utalás: »Lucius Memoriae Istoriche di Tragurio, l. 2. pag. 30. ad an. 1217. illius titulum Italice exhibet: Fra Pontio della Croce, humile Maestro della Militia del Tempio per Ungaria e Slavonia, e Locotenente regio in Croatia e Dalmatia«. (Pray, *Hist. Regum Hung.* 1801. I. 205.) A levélnek itt nyoma sincs; de a személy neve, hivatalának székhelye, s az idő sem vág össze egészen pontosan. A tragédiában a levél kelt *Glogoncza* helységben 1213-ban, az aláírás: »Pontio di Cruce. Templom-Vitézitek' Nagy-mestere, 's jóvoltotokból itt az Illirok' között Királyi Helytartótok«. (2269—2272. sor.) Az említett forrásokban a név alakjainak egyike sem azonos a tragédiáéval, az év más, a kelet helye sincs meg. *Glogoncza*t említi KATONA ISTVÁN az 1207. évvel kapcsolatban: »Praepositura B. Mariae virginis de Glogontza, Zagrabiensis dioecesis, in comitatu Crisiensi, fundata ab Andrea II. anno 1207«. ¹ (*Hist. Crit. Stirp. Reg. Árpád.*

¹ Valószínűleg a mai Helységnevtár *Glogovnicaja* ugyanott.

V. 55). Pontio di Cruce-t KATONA ISTVÁN is említi mint királyi helytartót, egyszer 1211-ben (i. h. 126.), másszor 1217-ben (i. h. 260.) mint PRAY, de ő sem tud semmiféle intő levélről. Itt tehát VÉRTESY JENŐ jegyzeteibe valamilyen tévedés csúszott be; mindenesetre megtalálta a levél eredetijét s valamilyen FESSLER nevéhez kapcsolta. Adatgyűjtés közben könnyen megesik az emberen ilyen tollhiba.

Minthogy érdeklődésem föl volt keltve, tovább kerestem, s mindenekelőtt összehasonlítottam *Bánk bán* 1819-i szövegét az 1815-ivel.¹ Itt legelőször az említett levél keltezésének különbsége tűnik fel; az I. fogalmazásban nincs helynév és más a kelet: »1213. Mind szent hava 10-kén mint Borgiás Ferentz napján... Pontius«. (113. kéz. l.); a II. fogalmazásban pedig: »*Glogoncza*: 1213'. Kilenczedik hava' 20-kán, mint Sz. Lestár' napján... *Pontio di Cruce*«. (2260—2270). Magának a levélnek tartalma, egy-két fogalmazásbeli eltérésen kívül, azonos. A költőnek tehát a levél eredetijét egy 1815-ben, vagy korábban megjelent forrásban kellett kapnia. S itt felvetődik a forráskutatásban olyan végtelenül fontos *időrend* kérdése: olvashatta-e a költő egyáltalán FESSLERT akkor, mikor darabját először megírta, vagy sem? Az I. fogalmazás *Előversengésének* végén ezt írja Katona: »Iram Ketskeméthen Jakab Havának 30-ikán 1815«. (15. kézír. l.), tehát kéziratát 1815 július 30-án fejezte be. FESSLER I. és II. kötete pedig szintén 1815-ben jelent meg Lipcsében. A kérdés tehát most így módosult: olvashatta-e a költő FESSLERT 1815 július 30-a előtt? E végből levelezést kezdtem FESSLER akkori kiadójának, JOH. FRIEDR. GLEDITSCHNEK mai jogutódjával, a híres F. A. BROCKHAUS czéggel, mely készségesen utánajárt a dolognak, s megállapította, hogy FESSLER I. és II. kötete 1815 szeptember 10-én vásárolta meg (szept. 30. és okt. 10. közt) jelent meg Lipcsében. Ebből az következik, hogy KATONA itthon 1815 októberé előtt *nem olvashatta*, ennél fogva *Bánk bán* első fogalmazásának *forrása nem is lehetett*. Minden FESSLERRE utaló részlet ezért csak a II. fogalmazásban kereshető; *Pontio di Cruce* levelének eredetijét tehát KATONA nem vehette belőle.²

Ebből önként következik az a kérdés: mit merített a költő FESSLERBŐL? A tragédia második fogalmazású szövegének FESSLERREL való összevetésében pedig módszeresen úgy kell eljárunk, hogy csupán azokat a részleteket vesszük figyelembe, melyek az 1819-i szövegben újak s az 1815-iben még nincsenek meg, ezek közül is természetesen csak azok

¹ Alább az eredeti 1821-iki kiadás szövegét idézem; az 1815-öt Császár kiadásában (1913), még pedig a kézirat lapszámait.

² Fessler művének megjelenéséről l. cikkemet a Magyar Könyvszemlében, Új folyam. XXIV. köt. 222. l. 1916.

közt vonunk párhuzamot, a melyekben tárgyi és szövegbeli egyezést találunk.

I. A *Micz-bán* epizód. (I. felv. 1. jel.) Ezt a részletet több magyarázó fölöslegesnek, a cselekvénybe szervesen nem illeszkedőnek mondja. Én azt hiszem, hogy KATONA, kinek cselekvény-szerkesztő készsége máskülönbén olyan kiváló, nem tette volna ezt az állítólagos balfogást, ha nem lett volna valamilyen célja vele, ha nem tartotta volna szükségesnek. S hogy épen az első felvonás elejére, az expositióba tette, még inkább meg kell hogy erősítsen szükségszerű voltának hitében.¹ Az első fogalmazásban a spanyol testvéreket, Mikhált és Simont, semmi vérbeli kötelék nem fűzi Adelájdhoz, tehát Bánkhoz sem; így részvételük a Petur-féle összeesküvésben, Mikhál párbeszéde a királynéval (IV. felv. 5. jel.) meglehetősen lazán kapcsolódik a cselekvénybe. A II. fogalmazásban már értjük részvételüket. Sorsuk őket Bánkhoz s általa a magyar nemességhez kapcsolja; a vérségi köteléknél fogva őket is magával sodorja a tragikum örvénye. A *Micz-bán* epizód pedig tragikus iróniával ép akkor nyit új reményt a száműzötteknek, ép akkor biztatja családjuk kiveszni induló ősi fáját új sarjakkal, mikor a következő órákban, szinte derült égből sujt rá a csapás. A régi hazájától elszakadni, új hazájában meggyökeresedni nem tudó Mikhálban Simon bán elbeszélése új reményt, új bizalmat ébreszt és a száműzetés helyét édes hazává varázsolja.

Az epizód párhuzamos szövegei a következők:

Bánkban:

Tegnap estve a vadászon egyj Őzet kergeték, és — egyj Banyát találtam. Ó alig látott meg engemet, 's leroskadott térdére, és tudtomra adta, hogy Feleségem immár megszültt. Szinte el indúltam, a' midőn *hatol* felém nyújt. »Oh, légy Kegyelmes (úgymond) Aszszonyodhoz!
»Ő egykor egyj szegény koldús személyt »el-kergetett magától, 's becstelennnek »nevezte, mert *kettős* szülöttje volt:
»hogy most az Istenség adott *hetet*
»neki, nyomban emlékébe jött az, a' mit »mondott. Megindulván azon, ne hogy »feslettnék ítéltessem, egyj Fiat
»megtart magánál — a' többit, hogy öl- »meg, azt parancsolá — . . . [jem
Megesketém, és titkon általa neveltetem mindjáját . . .

Fessler:

Es wurde . . . erzählt . . . eine bettelnde Mutter von Drillingen sey von *Mitzbán's* bis dahin kinderloser Gemahlin mit der Beschuldigung gräulicher Unzucht ohne Almosen abgewiesen worden. Bald darauf gebar die Gräfin sieben Söhne auf Ein Mal, behielt davon Einem, und übergab die sechs übrigen einem alten Weibe mit dem Befehl, bey eigenem Lebensverluste sie heimlich aus dem Wege zu schaffen. Der Graf, so eben von einer Reise zurückkehrend, begegnete der Frau, erfuhr die Sache, gebot dem Weibe, die Gräfin der Vollziehung ihres Befehles zu versichern, nahm die Kinder weg, sorgte in Geheim für ihre Verpflegung und Erziehung. Bey ihrem Eintritte in das Jünglingsalter gab er ein grosses Gastmahl und liess sie dazu,

¹ »Különös teremtő tehetség volt ezé a Katonáé; bámulatos . . . hogy tudott annyi számítással — költeni!« mondja Arany róla. (*Katona Bánkbanja* A. J. jegyzetivel; Arany László előszavában).

Mikor majd nagyra nőnek,
akkor fogom mutatni csak, hogy Ő
haljon-meg akkor — de örömébe haljon.
Minő öröm leszsz ez!

mit ihrem zu Hause erzogenen Bruder
gleich gekleidet, auf die Burg bringen.
Bey Entwicklung der Sache warf sich
die erschütterte Mutter dem Grafen zu
Füssen und erhielt Verzeihung.

(I. felv. 1. jel., 108—133. sor).

(II. köt. 840. l.)¹

Az elbeszélés beillesztésére szolgáló áthidaló sorok természetesen szintén újak a II. fogalmazásban, de már nem FESSLER-ből valók. (A 87. sortól: »ott, ott van élet; itt csak ejtszaka« — a 141. sorig: »Nézd, ezek nem«.)

Hogy Simon bánnak is része volt a királyné meggyilkolásában, azt BONFINIUS (mint forrást említi a költő az I. fogalmazás *Előversengésében*, 8. kézirati l.) s a korábbi források nem tudják. KATONA ISTVÁN (V. 204.) említi ezt egy II. Endreféle, 1214-i oklevél alapján: »Simon banus, frater Michaelis banis... morti... Gertrudis... particeps«, erre a költő is hivatkozik (I. fog. 119. kéz. l.): »Andrásnak a' Pápához írt Levelé mondja, hogy Szimonbán Michálbánnak Testvére — — Királyné megölettetésében Jóságaitól meg — — — elvesztette«. A kézirat csonkaságát kiegészíti az előbb idézett oklevél: »vniuersas eiusdem possessiones decreuimus fore confiscandas«. A költő tehát már az I. fogalmazásban innen bonyolította Simont az összeesküvésbe. A Micz-bánnal való azonosítás azonban FESSLER alapján történt; FESSLER azonban nem veszi egynek Micz-bánt és Simont. Az összeesküvők egyikét *Simon*-nak nevezi: »der Mord... ward von dem Biharer Grafen Peter und dem Ban Simon begangen« (II. 418.; v. ö. Katona *Hist. Crit.* V. 205.: »At enim Simonem hunc Andreas non tam auctorem, quam participem Gertrudianae necis fuisse significat adeoque plures exstitisse coniuratos indicat, inter quos alii Bankbanum, alii Petrum, alii Simonem nominant«); később más kapcsolatban: »der Spanier Graf Simon, wahrscheinlich *Mitzbán*, durch eine einzige Entbindung seiner Gemahlin Vater von sieben Söhnen« (II. 539.) és: »Meister

¹ A Micz-bán mondának nagy irodalma van. Nálunk Márki Sándor állította össze a *Pallas-Lexikonban*; újabb adatok a *Kévai-Lexikonban*. Magyar vonatkozásait Heller Bernát tárgyalja (Ethnogr. 20: 65); szerinte Katona közvetve vagy közvetlenül Alvincziből kapta; helyesen: Katona Fesslerből, Fessler Cornidesből (Ungr. Magaz. II. 145). A világirodalom e híres mondájának, tudtommal eddig nem említett, legrégibb csiráját, vagy egyik elemét a VIII. századi Paulus Diaconus Lamissio-mondájában kereshetjük: »Ezen időben valami erkölcstelen nőszemély hét gyermeket szült egyszerre és a vadságában minden állatot felülmuló anya egy halastóba dobta őket, hogy ott elpusztuljanak. Ha valaki előtt ez a dolog hihetetlennek látszik, úgy az olvassa át a régiek történetének egyik-másik szakaszát [Plinius, *Hist. Nat.* VII. 3.] s azt fogja találni, hogy volt egy asszony, a ki nem hét, hanem kilencz gyermeket szült egyszerre. [Agelbardorom I. 15.]. V. ö. még S. Seligmann. *Der böse Blick*. I. 91. (Berlin, 1910.). A gyermekek megmentése némiképp a Griseldis-mondára is emlékeztet.

Georg, Sohn des Grafen *Simon Mitzban*« (II. 840.). FESSLER maga semmiképen nem azonosíthatta Mikhál öcscsét Simont és Miczbán Simont; hiszen az előbbi 1213-ban említi Gertrudis megölésével kapcsolatban, javait elkobozzák, s ha kivégzéséről nincs is szó, a királyi udvarban nem lehetett már helye. Miczbán Simon 1242-ben hősiekedik a tatárral szemben, neve »Graf Simon«, s fia 1285-ben királyi adományt kap. A kettőnek azonosítása a költőnek tévedése, még pedig azon az alapon, hogy FESSLER »der *Spanier* Graf Simon«-t említi, s az ugyancsak a második kidolgozáskor a költőnek kezébe került KÉZAI *spanyolnak* mondja a testvéreket: »Comites Simon, et Michael Hispani«. (App. §. 15.)

Hogy Bánk felesége Mikhálnak és Simonnak huga, tehát szintén spanyol származású, erről sem az I. fogalmazás forrásai (Katona Ist., Thúróczi stb.), sem a szöveg nem tud semmit, s a költő a koholt, német *Adelájd* névvel ruházza föl. Maga mondja a II. fogalmazás elé írt Jegyzésben (VII. 1.): »Azután akadtt egyj Iromány is előmbe, mellyben az van, hogy *Michael* és *Simon Micz-bán* Spanyol Testvéreknek¹ volt egy világszerte híres szépségű Húgok, kit *Benedictus-* (Bánk-) *bán, Konrad* Grófnak a' fia vett el... « Ez az »iromány«, a mint ismeretes, KÉZAI SIMON krónikájának *Appendix*e (15. §.), melynek szövegéből az ide vonatkozó részt idéznem kell: »Comites Simon, et Michael Hispani. Comitum vero *Simonis*, et fratres eius *Michaëlis* generatio, qui *Mertinsdorffarii* nominantur, diebus Regis *Emerici*, filii *Belae* tertii, cum Regina *Constantia*, filia Regis *Aragoniae*, quae uxor erat Regis *Emerici*... in *Hungariam* pomposissime introiuit... Quia vero generatio saepedicta [olv. supradicta] in regno *Ispaniae* plura Castra possidet, vnum tamen ex illis existit capitale, quod *Bojot* nominatur. Vnde praefati Comites... primum descensum circa *Nergedseg* [= Nyergesújfalú Esztergom megyében] *Bojot* vocauerunt. [ma *Bajót* u. ott]. Generatio quoque eorundem in Scuto *Aquilam* ferre solet, quam alii Milites, Comites in *Ispania* deferre non praesumunt.²... Adduxerat etiam Regina *Constantia* cum ea Sororem Comitis *Simonis*... nomine *Totam* tam formosam, et pulcherrimam, quod eo tempore vix in Mundo sibi similis haberetur. Cui quidem virgini in maritum *Benedictus* Dux *Conradi* filius, cum villa *Mertinsdorff*, pro dotibus

¹ Itt van Simon-bán és Mitz-bán azonosítása.

² Már Thúrócziban (P. II. cap. XXI.): »In Hispania quidem, nulla generatio, in scuto suo, aquilam ferre audet, nisi Simon et Michael.« Mikhál szavai:

Nem volt utólsó a' Bojóthi Faj
Spanyol-hazámban, és paisunkon a'
taréjos egyfejű Sast esmeré
régől sok ellenség.

ex parte *Emerici* Regis, et *Reginae Constantiae* est coniunctus«. Látnivaló, hogy a Jegyzés még egyes szavakban is egyezik a krónika szövegével.¹ Nem egyeznek azonban teljesen a nevek, melyek a költőnek korábbi forrásából: THÚRÓCZIBÓL VALÓK (Pars II. cap. XXI.)², hol *Mertinsdorff* helyett *Mortundorff*³, *Bojot* helyett *Bojóth* olvasható. A tragédiának mind a két fogalmazásában pedig a *Bojóthi Mortundorffokról* van szó.

FESSLERBŐL került hozzá *Constantia* királyné apjának, *Alfonznak* neve:

Midőn kezem' megkérte, nem rogyott
ő térdre —! szép se volt igen; de egyj
Alphonsus, egyj Caesar állott előttem!

(I. felv. 10. jel. 516—518. sor.)

FESSLER II. 157.: »feyerte *Emerich zu Gran* seine *Vermählung mit Constancia, Alfonso des II., Königs von Aragon Tochter*«. — II. Alfonsust említi ugyan már *KATONA ISTVÁN* is (IV. 497—98.), de a költő csak a II. fogalmazásba vette bele, ez pedig inkább FESSLERRE utal.

Mikhál bán a IV. felv. 5. jelenetében elmondja a családnak Magyarországra kerülését:

egyszer egyj boldogtalan Éjtszaka
elvette mindenünket — Nemzetünket —
Barátjainkat — Ős-Bojóthot . . .
Igy találá ott'
bennünket egy Magyar, ki *Elmerik*
Királynak a' Spanyol *Constantiát*
vivő Követségéhez tartozott —
Kunrád, a' Nagy-úrnak Édes-apja.

(1825—1847. sor.)

Bár ez a jelenet az I. fogalmazás fennmaradt kéziratában csonka, mégis valószínű, hogy *Konrád*, Bánk apjának neve, csak a II. fogalmazásban fordul elő, mivel neve csak *KÉZAI*-ban kerül elő. Feltűnő különben, hogy a költő *Kunrád*nak írja, holott forrása *Conradot* mond. Hihetőleg ez is egyike azoknak a régiesítéseknek, miket a költő a többi személy nevével is megtett; különben ő maga a Jegyzés-ben *Konrád Gróf*-nak mondja. — Hogy *Konrád* tagja volt a királynét elhozó küldöttségnek, hogy a bojóthiak családját mikép tették tönkre a mohádik, arról az eddig kimutatott forrásokban nem találtam semmit; talán ez is a költő leleménye.

¹ Mint fentebb *Simont Micz-bánnal*, úgy azonosítja itt *Benedeket Bánk-bánnal*.

² *Katona Schwandtner* kiadását (1765) forgatta; I. I. fogalm. 119. kéz. lap jegyzetében: »Schwandtnernél olvasom, hogy ezen *Bojóthi* két egy *Testvérek* . . .« stb.

³ Ma *Nagymarton Sopron* megyében.

Már most az előző fejtegetésekből az említett személyek kapcsolata és forrásukhoz való viszonyuk áttekinthetően összeállítható.

I. fogalmazás: 1. Simon és Mihál spanyol származása; Mortundorf, Bojóth: THÚRÓCZI II. XXI.

2. Simon bán részessége a királyné megöletésében: KATONA V. 204., 205.

II. fogalmazás: 3. A spanyol lovagoknak Constantia királynéval való bejövetele: KÉZAI App. §. 15.

4. Constantia apja Alphonsus: FESSLER II. 157.

5. Mihál és Simon bán húga, Bánk, Konrád fiának a felesége: KÉZAI App. §. 15.

6. Simon bán azonos Micz-bánnal: FESSLER II. 539., 840.

7. A Micz-bán monda: FESSLER II. 840.

8. Melinda neve: MÜLLER-CSERY.

Mihálnak és Simonnak valamennyi vonatkozása arra, hogy Melinda az ő húguk, természetesen csak a II. fogalmazásban fordul elő, hisz az I. fogalmazásban erről szó sem lehet; maga mondja a költő: »Nem győzők a' véletlenségen eléggé csodálkozni, midőn *Mihált* és *Simont* ide kevertem, a' nélkül hogy akkor a' vérséget gyaníthattam volna is«. (Jegyzés VIII. 1.) E vonatkozások a következők:

a) Petur terve, hogy a testvérek Melinda által Bánkot belevonhatják az összeesküvésbe (I. felv. 3. jel.):

Petur. . . . A' ti Húgotok. —

Mihál. s' *Simon.* Melinda? —

Petur. Felesége a' Nagy-úrnak: ő, Vele
Kedvére játszhat; ti pedig Húgotokkal.

Mihál. Szegény Teremtés vagy, ha czélodat
csak Aszszony által gondolod kivinni! —

(204—208. sor).

b) Továbbá ugyan e jelenet végén:

Petur. Nagy — nagy a' mi fenn forog
játékon: a' Haza, és Melinda.

Mihál. *Simon.* . . . Mit?

Melinda, mondod? —

(232—234. s.).

c) A II. felv. 3. jelenetében, midőn Biberach jelszavát hallják:

Simon. Melinda!

Mihál. Hol loptad el Húgomnak a' nevét?

Biberach. A' hol magát más lopta: a' Királyné
dombérozó multságában.

Bánk, Mihál, Simon.

Ember! (1022—1025. sor.)

d) Ugyanott *Mikhá*l és *Simon* fájdalmas felkiáltása :

Melinda, Húgom? (1057. s.)

e) Ugyanott *Simon* rimánkodva kéri Biberachot :

Szabadítsd szerette Húgomat Melindát! (1107. s.)

f) és *Mikhá*l lemondó sóhaja :

Oh Melinda! (1125. s.)

g) A III. felvonás 1. jelenetében Bánk rettenetes vádjára *Melinda* könyörgő szava :

Ottó, 's Melinda egyaránt örültek! — —

Melinda... Bánk, Bánk! taposs meg legalább engemet!

én büntelen vagyok. Oh ne mond-meg ezt

Testvércímnek... (1161—1164. s.)

h) A IV. felvonás 4. jelenetében, *Melindának* vádként emelkedő követelése :

add vissza Testvérnek testvéreit — (1688. s.)

i) U. o. alább a húgát kereső *Mikhá*l hívó szava hallatszik kívül : »Melinda !« — mire *Melinda* térdencsúszva kéri a királynét :

Istenem! — —

Ne hagyj bejönni őtet — csak ne most —

ne hagyj Királynét! (eleibe mászik)

Mind csak kérdezé

oda kinn, *miért sírok*, 's fejér hajával

törölte könnyeit, hogy nem tudá-

meg töllem azt. Ha benned emberi

ézés vagy, ne öld meg őtet önn'

gyalázatoddal!

(1728—1735. s.)

j) U. o. az 5. jelenetben *Mikhá*l kérdőre vonja a királynét, mi baja húgának, mért menekül szeme elől :

Meg kell ezennel tudnom, hogy mi lelt

Melinda — . . .

Mi lelte Húgomat? miért szalad

előllem el — mint Attyát úgy szeret,

és még is elfut —

(1743—1749. s.)

k) U. o. *Mikhá*l a maga zavaros beszédét evvel menti :

Melinda volt eszemben —

(1860. s.)

l) *Melinda* »Bátyám«-nak szólítja Mikhált IV. felv. 6. jel. (1940. s.)

m) U. o. 7. jel. *Bánk* Mikhálról szólván, mondja :

od'adtam a' Fiam; mert
tudom, hogy ő előbb saját kezével
megfojtya kedves Húga' gyermekét,
mint sem hogy azt csak tőlle elvegyék is.
(2084—2087. s.)

n) Ide tartoznak az V. felv. 4. és 5. jelenetében azok a részletek, melyekben *Mikhál* a kis Somát majd a király oltalmába ajánlja (2356—2360. s.), majd magával vinni szándékozik, hogy ne érje apjának sorsa (2513—2554. s.)

o) Az V. felvonás 6. jelenetében, Tiborcz Melinda holttestét hozza s *Bánk* kétségbeesetten támad rá e kérdéssel :

Hol van Melinda?
Mikhál és *Simon*. (megrémülve) Melinda? (2548. s.)

p) U. o. a ravatal előtt vonagló *Bánk* panaszába belevegyül a két testvére is :

Simon. Melinda! nincsen a'
Testvéreid' számára egyj nyögésed? —
Világot érő szép szemed berogy —
mejjed hideg mint a' márvány — nem élleszt
többé fel egyj Jaj-szó is tégedet!
Mikhál. És még is e' még hátra volt! Ezért
kellett ki futni a' Hazánkból? ezt
még hátra hagyták a' *Mohádik!*? — (2580—2586. s.)

Látnivaló, hogy Melindának s vele *Bánk*knak a spanyol testvérekhez való kapcsolása, a személyek viszonyának átalakításában, a jellemek élesebb kirajzolásában, bizonyos érzelmi mozzanatok kimélyítésében nem csekély változtatást kívánt, s ez a szövegben is módosításokat és új részleteket vont maga után. A Miczbán-monda derűs hátterére mint fekete árnyak vetődnek a spanyol jövevények tragikus alakjai.

II. Egészen új részlet a II. feldolgozásban a II. felvonás 2. jelenetének az a helye, mikor Petur indulattól reszkető hangon előadja, miként fogadta Pozsony városában s miként bocsátotta el Gertrudis királyné a thüringiai követséget, mely leányát, Erzsébetet, új hazájába vitte. E részletnek végső forrása THEODORICUS, Szent Erzsébetnek XIII. századi legendaírója : »Theodoricus Turingi Ordinis Praedicatorum Libri VIII. de S. Elisabeth« 1289. Legelőször a kéziratból kiadta HENR. CANISIUS : *Thesaurus Monumentorum sive Antiquae Lectiones*. Antverpiae. 1725. Tom. IV. (megvan az Egyetemi könyvtárban); később PRAY GYÖRGY is : *Vita S. Elisabethae*, Tynnaviae 1770. A legenda szavait PRAY kiadásából KATONA ISTVÁN

szó szerint idézi (*Hist. Crit.* V. 132); idevonatkozó részletei így hangzanak:

Anno igitur a natiuitate Elisabeth quarto, misit Hermannus Lantgrauis sollemnes nuncios ac nobiles vtriusque sexus in Vngariam, pro regis filia in Thuringiam adducenda; quorum principales comes Meynhardus de Mulburg, et nobiles viri Waltherus de Varila dominaque Bertha, relicta Egenolfi de Bendeleiben¹ . . . Qui . . . cum summa honorificentia suscepti sunt, tam in progressu, quam in regressu. Venientes itaque ad castrum regis munitissimum, quod Presburg dicitur, iucunde et regaliter sunt suscepti. Erat autem Andreas rex vir quietus et bonus; regina vero mulier virtuosa et fortis, quae femineae cogitationi virilem animum inferens, regni tractabat negocia² . . . Datis autem nunciis muneribus regiis . . . praesentauit regina filiam suam, dicens: »domino vestro dicite, vt animaequior sit et volens; et ego eum maximis diuitiis, si dominus vitam mihi dederit, cumulabo.« [Következik a gazdag ajándékok felsorolása] . . . Addidit insuper mille marcarum summam pecuniae, neque non et ampliora promittens, si viuere contigisset. Non sunt allata, nec visa talia et tam pulcra pretiosaque ac multa in Thuringia, qualia transmisit regina cum filia . . . etc.

Minthogy a költő, bár a forrás megnevezése nélkül, hivatkozik a legenda szavaira, részben idézi is őket, bizonyos, hogy az I. fogalmazás megírásakor már ismerte egész terjedelmében; mégis a pozsonyi jelenetet, bár a legenda naiv szövegében is már igen megkapó, csak a II. fogalmazásba iktatja bele. Ennek oka nyilván az, hogy új forrása, FESSLER, nemcsak az eseményt mondja el, lehetőleg az eredeti szöveghez ragaszkodva,³ hanem a maga szokott módján a körülményeket megeleveníti, kiszínezi, a szereplő személyek jellemét néhány vonással kiélezi — szóval a költő-Fessler kezére jár a történetíró-Fesslernek s kész drámai jelenetet varázsol az olvasó elé; a jelenet bizonyára most jobban megkapta a költőt s bele-

¹ Innen veszi a költő a költött »Bendeleiben Izidóra Thuringiai Leány« szüleinek nevét: »Bendeleiben Egenolf' vére foly ereimben« (II. kidolg. III. felv. 2. jel. 1205. sor) és

Hogy el vivé

Leányod a' Követség engem itt
hagyott az Éd' anyám . . .
jó Bertha! Légy leányom Anyya mint
én Anyya lészek a' tiédnek! aztat
mondád te akkor az Anyámnak.

(I. kidolg. IV. felv. 1. jel. 93. kézír. I.)

A »követség« szóhoz *) alatt megjegyzi: »Mulburgi Menyhárd, Varilai Valther, Bertha, néhai Bendeleiben, Egenolf' özvegye, 's többek.«

² A király és a királyné jellemzését az »Erat autem« szavaktól »tractabat negocia«-ig a költő az I. fogalmazás *Elöversengésében* (8. kézír. I.) latinul idézi, de nem erről a helyről, hanem előbből, a *Hist. Crit.* V. 91. lapjáról. Ez onnan állapítható meg, hogy míg a 133. lapon Pray hibás közlése szerint *inferens* olvasható, addig a 91. lapon Katona István Canisius eredeti kiadásából helyesen *inserens* alakot idéz; így olvassa különben maga Pray is, a *Historia Regum Hung.* 1801., 144. lapján: A költő szövegében *inserens* áll, tehát a *Hist. Crit.* V. 91. lapjáról vette idézetét. — Hogy autem helyett *enimet* ír, nem fontos; a két, szinte azonos jelentésű szó felcserélése könnyen megeshetett a latinul jól tudó költővel.

³ Fessler Canisiust idézi forrásul.

illesztette Petur dörgő vádjaiba. A két szövegnek párhuzamba állítása világossá teszi az átvételt.

Bánkbán II. felv. 2. jel.

Midőn Posen-várban Ersébetet által vevé Lajos' Thuringi Herczeg' számára a' Követség — oh miképp' álltt ottan ő! Egész Ország csupán nyelvén lebegni láttatott: *Köszöntöm Úratokat* (igy szóltt) *mondjátok neki, hogy ezen csekélységgel elégedne — meg; ha Isten éltet, még idővel a' leg-
őbb drágaságokkal fogom telézni.* — ¹ 's ki-rakta a' szörnűy sok kincseket — a' mellyeken Thuringia elvakultt. Hogy álla ottan Endre, hátul egyj szegletben — Endre, a' Magyar Király! — Pirúlva morgott a' Magyar, 's te Bánk a' köntösét rántád, hogy előbbre men-
[nyen. —
Sirtt bennem a' Lélek, hogy a pazarlást szemléltém, és minden Magyar' szeme könnyekbe lábbadt —

(830—847. s.)

Fessler :

Ihr Empfang . . . geschah in Presburg mit grosser Feyerlichkeit in Gegenwart der . . . Magnaten, deren Unzufriedenheit auch hier wieder reichliche Nahrung erhielt; denn der König stand dabey gleichsam im Hintergrunde, und die Königin betrug sich als Ungarns unumschränkte Beherrscherin und Eigenthümerin seiner Schätze. Der ungemein kostbare Brautschatz . . . das silberne Ruhebett, worin das Kind . . . den Gesandten übergeben wurde, hätte schwerlich die prachliebenden Ungern entrüstet: aber die bedeutsame Rede der Königin an die Thüringer: »Saget Euerm Herrn, er möge sich vorläufig hiermit begnügen und gesund bleiben; schenkt mir Gott das Leben, so soll er in der Folge noch mit den grössten Reichthümern von mir überkauft werden;« war vielen Anwesenden mächtiger Antrieb den Untergang der Frau zu beschleunigen.

(II. köt. 414—415. 1.)

A legenda eredeti szövegében nincsen szó a királyné hivalkodó viselkedéséről, a király szegyenletes szerepéről, a magyar urak fojtott fölháborodásáról — ezeket mind FESSLER fűzi az elbeszélésbe és sejteti belőle Gertrudis vesztének egyik okát. A költőnek alig kellett FESSLER szövegén valamit változtatnia; egy kissé összevonta s évvel erősebben kiélezte, változtatott sorrenddel nyomatékosabbá tette; csak ép Bánknak is ad szerepet, a ki — mint Toldi Miklós Nagy Lajost a prágai kaland-

¹ Arany László a Bánkbán-kiadás előszavában ezeket mondja: »Ragaszkodunk az első kiadáshoz abban is, hogy dőlt betűkkel csak azt szedettük, a mit maga Katona ritkítva szedett. E tekintetben Bánkbán újabb kiadásaiban önkényes eljárást találunk . . . Pedig Katona ritkításai arra mutatnak, hogy ő ebben is meggondolta mit és miért tett. Találtunk azonban kiadásában két helyen (a prologban és a I. felvonás 2-ik jelenetében) olyan több sor versre kiterjedő ritkítást, a mi talán inkább véletlennek tulajdonítható, ezeket tehát elhagytuk . . .« Ez nagyon érdekes példa arra, hogy a magyarázó, még a leg-gondosabb is, néha nem találja el a költő szándékát. Katona a királyné szavait ritkítva szedette, mert egyrészt a legenda szövegéből öröklődtek egyik előadásból a másikba, szinte kánon-szerűen; másrészt pedig mivel inkább a királyné viselkedése és gőgös szavai háborították fel az amúgy is békétlen nemességet, mint a szertelen pazarlás. Ezt Fessler különösen kiemeli s a költő is külön kiemelendőnek tartotta, azért szedette ritkítva. Azt hiszem, hogy a prolog-beli ritkításnak is megvan a maga oka. Szóval, ha a szerző maga gondolzza szövegét, akkor jobb azt venni hitelesnek, mint a tetszetősebbnek látszó értelmezést és módosítást.

ban — nem tűrhetvén ura tekintélyének megkisebbitését, rángatja köntösét, hogy előbbre lépjen. De azért beleszólnak a költő előtt fekvő legenda szavai is, melyeket FESSLER mellőzött: »Non sunt allata, nec visa talia et tam pulcra pretiosaque ac multa in Thuringia, qualia transmisit regina cum filia«.

III. Midón a III. felvonás 3. jelenetében Bánk szeme megakad Tiborcز homlokán lévő sebhelyen, a jobbágnak elkeseredett beszédjén fölgerjedt haragja lelohad; Tiborcز szerényen eltakarja hajával a forradást e szavakkal:

Huszonhat esztendő előtt vala ez —
még gyenge Ifjoncz voltál — *Jáderánál*
egy rosز Velencei akart tégedet, 's
Atyádat — Ej, hisz' az régen vala!

(1391—1394. sor.)

Ez a hely sincsen meg az I. fogalmazásban és talán szintén FESSLERE utal: »Schon in das achte Jahr wüthete der Krieg zwischen Venetern und Ungern, blutig für beyde, doch immer siegreich für die letztern, um Jadra« (II. köt. 141. l. az 1188. évhez.) Bánknak és Bánk apjának, valamint Tiborcznak részvétele a Jádera körüli harcokban a költő leleménye.

IV. A II. fogalmazás előszavául szolgáló *Jegyzés*, mely a költőnek bámulatos történelmi tanulmányairól és forrásismere-téről tesz bizonyosságot, ez is nyomát mutatja FESSLER-nek. A harmadik bekezdésben Gertrudisról ezeket mondja: »Illyen nevelésű Öcsék között Gertrudist se reménylyük igen angyalnak — nem is szolgálhat nagy védelmére az, hogy ő anyja egyj szent Szűznek (Erzsébetnek), mert ez nem neki köszönheti neveltetését, a' midón még kicsiny korában elvit-ték a' Turingiai Herczeg számára... Csak mélj tiszteltre méltó állapotya az, melly engem valamennyire melegségére kényszerített. Évvel a költő mintegy előre el akarja háritani azokat az esetleges szemrehányásokat, hogy Szent Erzsébet anyját ilyen jelleműnek rajzolja s ilyen rút dologba keverte. E lehető vádakat már FESSLER is czáfogatja s a költő nyilván tőle vette érvelését: »Diejenigen, welche mit *Dlugoss* aus dem Grunde sie frey sprechen, weil... sie auch die Mutter und Erzieherin der heiligen *Elisabeth* war, vertheidigen sie schlecht... Die Gebälerin einer Heiligen ist bloss darum noch nicht für durchaus rechtschaffen und tugendhaft zu achten; und an der Erziehung der heil. *Elisabeth* zur Gottseligkeit und Heiligkeit hatte *Gertraud* keinen Teil; denn die künftige Heilige war schon als vierjähriges Kind der mütterlichen Aufsicht entnommen, aus Ungarn weggebracht, und auf der Wartburg... erzogen worden« (II. köt. 418. l.)

A tragédia személyeinek jegyzékében látjuk a következőket: »*Myska-bán*, a' Királyfiak' Nevelője. *Solom-mester*, ennek fia«. Az I. fogalmazásban az utóbbi pusztán: »*Sóloom* (Sala-

mon) ennek Fia«. Erre nézve a költő a *Jegyzés* végén ezt mondja : »a' Bán név . . . annyi volt, mint most *Gróf* vagy *Báró* : az ilyeneknek fiai, kik külömben hivatalban nem voltak, nevezettek »*mester*«. Ez a megjegyzés megint FESSLERRE vezethető vissza : »jettzt [t. i. III. Béla után] nannte sich fast jeder edle Herr, welcher weder Grafschaft noch Hofamt hatte, *Meister*«. Ez hasonló a régibb angol szokáshoz, mely szerint a nemes, előkelő, úri, utóbb nagyobb polgári családok nem nagykorú fiait a *master* jelzővel szólították : *Master John*, mint nálunk : *János úrji*.

Ennyi az, a mennyit FESSLERnek KATONÁRA tett tárgyi hatására ki bírtam deríteni : Simon bánnak Miczbánnal való azonosítása, mely a Melinda vérségi kapcsolatával együtt szerves módosítást idézett elő a dráma személyeinek egymáshoz való viszonyában ; — a pozsonyi jelenet : Gertrudis és Endre jellemének kimélyítése s egy ecsetvonás a nemesség haragjának rajzához ; — Tiborcz jáderai önfeláldozó vitézkedése ; — Gertrúdis jelleme ellen tehető kifogás előzetes elhárítása s végül a *mester* címzés.

Megjegyzendő, hogy FESSLER nevét KATONA, tudtommal, sehol sem említi forrásul, sem a tragédia előszavában, sem dramaturgiai dolgozataiban : Értekezésében (*Tud. Gyűjt.* 1821. IV. 1.) és Kisfaludy Ilkájának bírálatában (Miletz János : *Katona J. ismeretlen művei*, 1886. 208.) ; de hogy buzgón olvasta, tanúsítják Kecskemét történetéhez írt jegyzetei (Miletz, 228.), a hol FESSLER műveit gyakran idézi.

Az időpontra nézve a következő hozzávetést tehetjük : a II. fogalmazás előszavát 1819 július 2-án írta, tehát az átdolgozásnak 1819 első felében, valószínűleg már 1818-ban kellett megtörténnie. Minthogy pedig ebben BÁRÁNY BOLDIZSÁR bírálatát, a *Rostát* útmutatásul vette : a Rosta készültét 1817—1818-ra kell tennünk. Valószínű, hogy ez idő alatt került kezébe FESSLER is, körülbelül ugyanakkor, mikor KISFALUDY KÁROLY is belőle kezd meríteni anyagot hazafias drámái számára (v. ö. Vizsota Gy. : *Fessler hatása K. K.-ra*. IK. 1900 : 31. sk. lk.). Mindenképen pedig Katona a magyar költők közt egyike az elsőeknek, kik a népszerű és sokat olvasott történetíró művét tárgyi forrásul használták.

TOLNAI VILMOS.